

הפרעות ביהודי תראקיה, 1934

אבנר לוי

א.מבוא

בשנת 1934 הופעלו לחצים כבדים מצד גורמים מקומיים על יהודי תראקיה, היא תורכיה האירופית, וכתוצאה מכך עזבו את בתיהם כ-3,000 מתוך כ-13,000 היהודים שחיו באזור. מטרת הלחצים על יהודי תראקיה היתה להביא לגירושם הכולל מהאזור, אולם השלטונות המרכזיים בתורכיה התערכו לטובתם והמטרה לא הושגה בשלמותה. לאחר הגירוש הדלדלו קהילות יהודיות עתיקות בתראקיה, כמו זו של אדירנה (אדריאנופול, Edirne).

ככל הידוע לי, פרשה זו לא זכתה למחקר יסודי, ואפילו לא לרישום ולתיאור עובדתי מקיפים. ההיסטוריונים, לרבות אברהם גאלאנטי שחיבר ספרים מרובים על תולדות יהודי תורכיה, לא הזכירוה כלל.

המקורות הראשוניים לחקר הפרשה מוגבלים הם, שכן הארכיונים הממשלתיים בתורכיה, וזשויים להאיר תקופה זו, עדיין סגורים לחוקרים, במיוחד חוקר המבקש לבדוק פרשה אנטישמית. רק העיתונות בתורכיה, הן היהודית והן הכללית, מאותם ימים מספקת לנו מידע על פרשה זו, במיוחד על עמדת השלטונות בנדון. מעניין שאפילו העיתונות היהודית בתורכיה התחילה להתייחס אל המאורעות בתראקיה רק כשהגיע המשבר לשיאו, ואילו על האירועים שקדמו לכך, אנו למדים מן הדיווחים שלאחר מעשה. לא מצאתי דיווחים על גירוש יהודי תראקיה בעיתונים יהודיים שמחוץ לתורכיה, שאותם בדקתי, כגון 'דבר' ו'הארץ', אם לציין רק שני שמות של עיתונים ארצישראליים.

נוסף לעיתונות, ראינתי כעשרים איש, יוצאי תורכיה החיים בישראל, אשר חוו את המאורעות בעצמם, או שמעו על כך מהוריהם.¹ כל המרואיינים סיפרו לי גירסה זהה ביסודה על פרשה זו, ואפשר להסיק מכך שזו היתה הדעה הרווחת בקרב יהודי תורכיה בנדון. לפי גירסתם, רצו השלטונות התורכיים, ובראשם ראש-הממשלה עֶצֶמֶת אִינֹנֻ (İsmet İnönü), להשמיד את יהודי תראקיה, או לפחות לגרש את כולם,

1 הראיונות נערכו בישראל בשנת 1984. המרואיינים, כ-20 איש, חלקם חיים בתורכיה והאחרים יש להם קרובים החיים בתורכיה כיום ופרשת הגירוש היא זיכרון טראומאטי להם. על-כן הם ביקשו ממני שלא לציין את שמותיהם. גם חלק מהדברים במאמר, המושתתים על מקורות ככתב, לא צוינו מקורותיהם, משום היותם חסויים.

וברגע האחרון התערב נשיא המדינה כֶּמַאל אַטְאֵתוּרֵק (Kemal Atatürk) לטובת היהודים והצילים.

להלן אתאר את פרשת גירושם של היהודים מתראקיה בשנת 1934, את גורמיה, את האישים והקבוצות שהיו מעורבים בה ואת עמדותיהם ושיקוליהם. כמ־כך אדון עד כמה נכונה הגירסה שמסרו לי המידענים שלי בדבר תפקידם של אינונו ואתאֵתוּרֵק בפרשה זו.

ב. השתלשלות האירועים עד הגירוש

על סמך העיתונות התורכית משנת 1934 ניתן לשחזר את השתלשלות המאורעות כדלהלן:

באביב 1934 התחיל להופיע באסתאנבול עיתון אנטישמי בשם 'המהפכה הלאומית' (Millî İnkilâp)², והפרסומים שנכללו בו גרמו לתסיסה אנטישמית בערי תראקיה. כתוצאה מכך, הופעל חרם כלכלי וחרבתי נגד היהודים והופצו שמועות, שלפיהן החליט השלטון המרכזי במדינה, ובראשו ראש־הממשלה אינונו, להשמיד את כל יהודי תראקיה או לגרשם לאסתאנבול. תורכים לחצו על יהודים כדי לקנות את רכושם בזול והפעילו איומים על מנהיגי הקהילות היהודיות ופעיליה. הלחצים על היהודים והאיומים נגדם היו כבדים בהתחלה במיוחד בצ'אנאקקלעה (Çanakkale) והתפתחו לחרם נגד היהודים.³ ביום חמישי, 21 ביוני 1934, היו התקפות פיסיות על יהודי העיר, לרבות מעשי ביזה, סחיטה, מכות ואונס. היהודים פנו אל מושל העיר ואל סניף 'מפלגת העם' השלטת. עקב הפניות הללו, הציבו השלטונות שמירה משטרתית על היהודים וחלה רגיעה זמנית שארכה מספר ימים, אולם כאשר בוטלה השמירה חודשו ההתקפות על היהודים. ביום ראשון, 24 ביוני, קיבלו נכבדים יהודים בצ'אנאקקלעה מכתבי־איוס, שלפיהם הם יומתו אם לא יעזבו מיד את העיר. מאורעות אלו גרמו לבריחה המונית של כ־1500 יהודים מהעיר, וכולם עברו לאסתאנבול. העיתונות בתורכיה, לרבות העיתונות היהודית, לא דיווחה על מאורעות אלו והשלטונות לא הגיבו עליהם.

חלפו כמה ימים. ב־3 ביולי תקף המון מתפרע את בתי היהודים בקירקלארלי (Kırklareli). הפרעות נמשכו כל הלילה: בתים נהרסו, רכוש נבזז, אנשים הוכו ונשים נאנסו. אולם השלטונות המקומיים לא רצו, או לא יכלו, להגן על היהודים. למחרת היום, עם עלות השחר, התחילו יהודי קירקלארלי לברוח על נפשם. באותו יום היה מושל העיר בחופשה.

2 על הופעת העיתון 'המהפכה הלאומית' והמשתמע מכך לקהילה היהודית בתורכיה כתוב ג'ואיש כרוניקל' הלונדוני (16.5.1934, עמ' 33). העיתון מספר על בעל העיתון ועל מפעלו האנטישמי, נסיעתו לגרמניה, וקבלת מימון גרמני להוצאת עיתונו. העיתונות היהודית התורכית באותו זמן עדיין לא הביאה כל דיווח על אירועים אלה.

3 ראה: ג'ואיש כרוניקל', 6.7.1934, עמ' 33-36.

ניסיון דומה לפרוע ביהודים, אך בהקף קטן יותר, נעשה ב־3 ביולי באדירנה, אבל הז'אנדארמים והמשטרה הצליחו לשמור על הסדר ולמנוע פרעות. למחרת היום בבוקר, ביום חמישי ה־4 ביולי, באו הקצבים היהודים כמנהגם, מלווים רכבים ושוחטים, אל בית־המטבחיים להכנת בשר כשר, אולם הם לא הורשו להיכנס ולעשות את מלאכתם. דבר זה הגביר את הפחד בקרב יהודי העיר, שאחו בהם עקב מאורעות הלילה הקודם. בינתיים התחילו להגיע לעיר ראשוני הבורחים מקירקלארלי, וסיפורי־הזוועה שבפיהם הביאו רבים מיהודי אדירנה לברוח מהעיר, תוך נטישת בתיהם ורכושם. בריחת היהודים עוררה את האספסוף למעשי ביזה.

רק באותו יום התחילו עיתוני אסטאנבול ואנקארה לדווח לראשונה על המהומות בתראקיה. הממשלה התערבה ושיגרה פקודות חד־משמעיות למניעת פגיעות נגד יהודים. פקודות אלו שינו את המצב באדירנה, והפוגרום שאיים על יהודי העיר נמנע. בעיר הוטל עוצר, כוחות שיטור סיירו ברחובות ללא הפסקה והועמדו בפניו רגישות וליד בתי היהודים. רק במקרה אחד נעשה ניסיון לפרוץ אל בתים של יהודים, למרות השמירה, ובראש הפורעים עמדו צוענים ממוצא בולגארי. רב־ז'אנדארמריה עצר בעדם ותוך כרי מאבק נדקר למוות, למקום הגיעו כוחות־ביטחון מוגברים והפורעים נעצרו. בערב חילקה העירייה מזון חינם לבתי היהודים, ובהדרגה נרגעה האווירה. עיר שלישית שבה פרצו פרעות נגד יהודים באותו יום, ה־3 ביולי, היא אוזון כופרו (Uzun Köprü). השלטונות ניסו להגן על היהודים ולהחזיר את הסדר בעיר על כנו, אולם לא הצליחו להשתלט על הפורעים. כל יהודי אוזון כופרו אולצו לעזוב את בתיהם וגורשו מהעיר. סאלאמון (שלמה) אפנדי, מראשי הקהילה בעיר, סיפר מאוחר יותר, כי שני אנשים זרים הם שהסיתו למאורעות. הם אירגנו חרם נגד היהודים ועמדו ב־3 ביולי בראש הפורעים. לדבריו, עשו מושל העיר (Kaymakam) ומפקד הז'אנדארמריה כל שביכולתם כדי להגן על היהודים.

באותו זמן, בליל ה־3 ביולי, היו התקפות על היהודים גם בישובים נוספים בתראקיה: בסִילִיבְרִי (Silivri), בַּבְּאֶסְקִי (Babaeski), לִילְבּוּרְגָּז (Lüleburgaz), צ'וֹרְלוּ (Çorlu) וְלֶאפְסֵקִי (Lapseki).

בשתי ערים נוספות בתראקיה, גֵלִיבּוֹלוּ (Gelibolu) וְכֶשָׁאן (Keşan) הופעלו לחצים על היהודים, אולם נמנעו פגיעות פיסיות בהם. ב־4 ביוני, כאשר המתח והפחד בקרב היהודים הגיעו לשיאם נתקבלו הפקודות מאנקארה שיש להגן על היהודים, ואמנם יהודי שתי ערים אלו לא סבלו מפגיעות ורובם נשארו בבתיהם.

ג. היחס אל המיעוטים ברפובליקה התורכית

כדי להבין כראוי את המאורעות בתראקיה בשנת 1934, יש לסקור את היחס כלפי המיעוטים ברפובליקה התורכית מאז ייסודה, בשנת 1923. מטרתם העיקרית של ראשי הרפובליקה היתה לכונן מדינת־לאום, והמרכיב האידיאולוגי היסודי בתפיסתם היה לאומיות חילונית. מהמיעוטים במדינתם הם דרשו להתבולל (Temsil) בקרב

התורכים. מגמות לאומיות אלו החלו להתגלות בתורכיה כבר בתקופת שלטונם של התורכים הצעירים (1908-1918), והן היו מנוגדות למצב ששרר קודם לכן במשך מאות שנים באימפריה העות'מאנית, כאשר מיעוטים דתיים שונים היוו מסגרות תרבותיות-לשוניות נפרדות, בהתאם לחוקי האימפריה ולמדיניות שליטיה. ברפובליקה התורכית זכו בני המיעוטים לשוויון-זכויות משפטי כמעט מלא, אך יחס האוכלוסים התורכים כלפיהם התאפיין בנוקשות ובאי-סובלנות.⁴ במיוחד שכבות הביניים העירוניות והמשכילים הצעירים שבתוכן התאפיינו בשנת-מיעוטים תוקפנית, ואילו השכבות הנמוכות יותר באוכלוסיה התורכית עדיין ניכרו באי-סובלנות הדתית שלהם. בני המיעוטים, ובמיוחד היהודים שהיו המיעוט היותר חלש ביניהם, היו נאלצים להצניע לכת ולא להבליט את קיומם, וכן לחזור ולהכריז בכל הזדמנות על נאמנותם לתורכיה. לא פעם, כדי להדוף את הביקורת עליהם, הקימו היהודים אגודות להפצת הלשון התורכית ואפילו לתירגום תפילות לתורכית.

תראקיה היוותה כר פורה במיוחד ליחסים מתוחים בין התורכים לבני שאר המיעוטים שבה. שכן מכל שטחיה העצומים של האימפריה העות'מאנית בעבר כאירופה נותר ברפובליקה התורכית רק חבל-ארץ צר זה, תראקיה, שממזרחי הבוספורוס והדארדאנלים עד לקו אַנְס־מִיִּדִיה. חבל-ארץ זה, שהיווה עורף בטחוני חיוני להגנת אסתאנבול בירת האימפריה העות'מאנית, עמד במרכזן של מלחמות ממושכות בין העות'מאנים ליריביהם במאה ה-19, ומאוחר יותר במלחמות הבאלקאניות (1912-1913), כאשר נפלה אדירנה, עיר-הבירה לשעבר, לידי הבולגארים שאיימו על אסתאנבול. גם לאחר שיחרור אדירנה בידי התורכים הצעירים והרחקת סכנת המלחמה מאסתאנבול, נותר המשקע של המתחים החריפים שנתהוו עקב המלחמות הממושכות בין התורכים לעמים הבאלקאניים.⁵ תבוסת תורכיה מידי נתיניה לשעבר (היוונים, הבולגארים ועמים אחרים בבאלקאנים), אובדן שטחים וערים, אשר התורכים היו קשורים אליהם בנפשם — כל אלה חזריפו במיוחד בתראקיה, הקרובה לאזור ההתרחשות; את השנאה בקרב האוכלוסיה התורכית כלפי זרים, שבאה לידי ביטוי גם-כן בגילויי אנטישמיות.

בתראקיה היו קהילות יהודיות ניכרות באדירנה, צ'אנאקקלעה, גליבולו, כשאן, קירקלארלי ואוזון כופרו. בעיתות מלחמה ניסו היהודים בתור מיעוט חלש לשמור על נייטרליות סתגלנית והואשמו בחוסר-נאמנות על-ידי שני הצדדים הלוחמים. אחר מלחמות הבאלקאנים היו ערי תראקיה גרושות פליטים תורכים שנמלטו מהשטחים שאבדו לתורכיה במלחמה. פליטים אלה היו בחלקם עקורים חסרי-כל והיוו גורם חברתי לא-יציב ונוח להסתה.

4 ראה על כך: K.H. Karpat, *Turkey's Politics: The Transition to Multi-Party Government* (Princeton 1959, pp. 252-253)

5 על תקופת שלטונם של התורכים הצעירים — ראה: Y.H. Bayar, *Türk İnkılabı Tarihi*, Vol. II, Kısım IV, Ankara 1952, pp. 252-293; על אדירנה — ראה: Türk Ansiklopedisi

עקב תבוסת האימפריה העות'מאנית במלחמת־העולם הראשונה ריחפה סכנה על המשך השליטה של תורכיה על תראקיה. בשנות 1918-1923 היה אזור זה נתון לשלטון כיבוש של צבאות זרים. גם בחוזה לוזאן משנת 1923, שהבטיח את עצמאות הרפובליקה התורכית, נאלצו התורכים להסכים להגבלות חמורות על שלטונם באזור זה, שפורז ונשאר במעמד זה עד 1936, כאשר אמנת מונטרו הכירה בריבונות המלאה של תורכיה על המיצרים ועל תראקיה.⁶

האיבה כלפי המיעוטים, שאיפיינה את שנותיה הראשונות של הרפובליקה התורכית, מקורה היה לא בשלטון המרכזי אלא באוכלוסיה והיא באה לידי ביטוי לא בתחום המשפטי אלא בחיי היוס־יום ובמעשים, וכאמור היא היתה חריפה במיוחד בתראקיה. נראה להלן, כי מאפיינים אלה מציינים גם את ההתפרצות נגד היהודים בתראקיה.

ד. האנטישמיות בתורכיה בעקבות הנאציזם

הגל האנטישמי, שהתפשט מגרמניה עם עליית הנאצים לשלטון, מצא כר פורה בתורכיה, במיוחד בתראקיה. הביטוי המובהק לאנטישמיות התורכית העולה היה הופעת העיתון האנטישמי המוצהר, הראשון בסוגו באסתאנבול, בשם 'מהפכה הלאומית'. בעל העיתון, עורכו והכותב העיקרי בו היה ג'ואט רפעת אָטילחָאן (C.R. Atilhan).⁷ איש זה היה יליד אסתאנבול, בן למשפחה תורכית שמוצאה מבלגאריה, קצין זוטור בצבא העות'מאני, אשר השתתף במלחמות הבאלקאנים ושירת במלחמת־העולם הראשונה בחזית הארצישראלית. מאוחר יותר היה חנווני וסוחר קטן. לפי עדות עצמו, השינאה כלפי היהודים נתעוררה בו רק כאשר שמע מפי שכניו הבלגארים, כי היהודים נוהגים לרצוח ילדים נוצרים ולהשתמש בדמם לצרכי פולחן דתי. במלחמות הבאלקאנים היה, לדבריו, עד לבגידת היהודים בתורכים ופעל נגדם בחומרה. עוד טוען אטילחאן, כי במלחמת־העולם הראשונה הובס הצבא העות'מאני בחזית עזה, למרות היותו חזק ומצוייד היטב, בשל בגידת היהודים ומעשי ריגול שלהם.⁸ 'בגידת היהודים' בחזית עזה שימשה לו נושא לשני ספרים אנטישמיים שכתב: 'המרגלים היהודים בחזית סיני' ו'יומנה של סוזי ליברמן' (ראה להלן). לפי דבריו, הוא היה אחראי לתפיסת המרגלים היהודים בארץ־ישראל ואף תלה במו ידיו עשרות (!) מהם.

6 A.S. Esmer, 'The Straits: Crux of World Politics', *Foreign Affairs* (1947), pp. 290-302

7 פרטים רבים על עצמו הוא מוסר ב'מהפכה הלאומית', גיליון 3 (1.6.1934). ראה גם העיתון וטאן (Vatan) (22.7.1953), במוסף על דת ומהפכה.

8 הכוונה ודאי לפעילותם של חברי ניל"י. על ארגון זה — ראה: א' ליבנה ואחרים, נילי — תולדותיה של העזה מדינית, ירושלים ותל־אביב תשכ"א, במיוחד עמ' 330 (ציטוט מאת ז'אבאט פאשא, שנלקח מכתב־העת "אני ניאין". הציטוט מובא מהעיתון היידי די צייט' בלונדון, 3.7.1936. שם המחבר ושם העיתון התורכי אינם ידועים לי).

ראש-ממשלת תורכיה, עצמת אינונו, בשער העיתון 'המהפכה הלאומית'

גיזאט רפעת אטילחאן בשער עיתונו האנטישמי, 'המהפכה הלאומית'

1. הפאן-תורכיסטים

מבחינה אידיאולוגית נמנה אטילחאן עם קבוצה פוליטית-אידיאולוגית שקראה לעצמה 'תורכיסטים' (Türkçüler), יריביהם כינו אותם 'טוראניסטים', ואילו בספרות המחקר ההיסטורי הם מוגדרים פאן-תורכיסטים.⁹ הרעיון המרכזי שלהם היה איתוד כל העמים התורכיים מהבאלקאנים עד סין במסגרת פוליטית אחת. האידיאולוג הבולט של קבוצה זו היה זיא גוקאלפ (Ziya Gökalp), שהציג גירסה מתונה יחסית של תפיסתם, המתגדרת במונחים של תרבות.¹⁰ האידיאולוגיה הפאן-תורכיסטית היתה רווחת בחוגי השלטון בתקופת התורכים הצעירים, והיא גם שקבעה מהלכים שונים שלהם במלחמת-העולם הראשונה.¹¹ עם כשלונה של תורכיה במלחמת-העולם הראשונה ובריתת מנהיגי התורכים הצעירים לגרמניה נותר עוד בתורכיה גרעין של פעיליהם. ראשי הרפובליקה התורכית ויתרו על שאיפות התפשטות. ואילו הפאן-תורכיסטים, חלק מהם נהיו כמאליסטים, אחרים ברחו לחו"ל או הפסיקו את פעילותם הפוליטית, אבל היו גם מעטים מתוכם שנשארו נאמנים לפאן-תורכיוז

9 ראה: Jacob M. Landau, *Pan-Turkism in Turkey — a Study of Irredentism*, London 1981

10 ראה: U. Heyd, *Foundations of Turkish Nationalism — The Life and Teachings of Ziya Gökalp*, London 1958
את תמצית תורתו של גוקאלפ ראה בספרו: *Türkçülüğün Esasları*, Istanbul 1963

11 ראה: G. Lenezowsky, *Middle East in World Affairs*, Itacha 1980, pp. 62-65

והסוּו זאת בכמאליוּם. אולם היתה זאת קבוצה אידיאולוגית שולית שמנתה מספר מצומצם של משכילים ראדיקאליים. במסווה של סיסמאות כמאליסטיות, הם גילו נטיות פאשיסטיות ברורות ואף הושפעו מהגזענות הנאצית. הם דגלו בטוהר הדם, העריצו את הכוח, שאפו למלחמה כמטרה לעצמה, כמהו לתהילה, הטיפו למשמעת נוקשה, לציות ללא תנאי למנהיגים ולעקרונות האידיאה שלהם ולהתבטלות הפרט מול הכלל. ההבדל העיקרי בין הפאן-תורכיסטים בשתי התקופות הוא, שבעוד התורכים הצעירים בזמנם שאפו לתורכיפיקאציה של המיעוטים באימפריה, דגלו הפאן-תורכיסטים של שנות ה-30 ברעיונות גזעניים, כמו שמירה על טוהר הדם התורכי. עליית הנאציזם עוררה בלב הפאן-תורכיסטים תקוות לחידוש הברית עם גרמניה, במיוחד נגד רוסיה, שעל חשבונה היתה אמורה לקום האימפריה התורכית העתידה.

2. אטילחאן ועיתונו האנטישמי

באמצע שנת 1933, נסע אטילחאן לגרמניה, ועמו פעילים נוספים מהתנועה הפאן-תורכיסטית, ושהה שם עד אביב שנת 1934. את רוב זמנו בגרמניה בילה במינכן, בחברתם של פעילים נאציים, בהם יוליוס שטרייכר, עורך העיתון 'דר שטירמר', הנודע באיבתו חסרת-הרסן נגד היהודים ומי שאיגן את החרם נגדם בבאוואריה באוגוסט 1934. אטילחאן וחבריו התורכים היו במקום-המעשה בעת ארגון החרם, וודאי למדו את השיטות של הנאצים בעניין זה ובעניינים אחרים. הגרמנים כינו אותו 'הר מאיור' (אף שלא היה בדרגה זו). 'דר שטירמר' הקדיש מאמר מפורט על אטילחאן (18.8.1934) בצירוף תצלום שלו. המאמר חזר על ההאשמות בדבר 'בגידת' היהודים בתורכים במלחמת הבאלקאנים ובמלחמת-העולם הראשונה. באותו זמן פירסם אטילחאן בגרמניה, בתרגום גרמני, את שני ספריו האנטישמיים שהוזכרו לעיל. ספרו 'המרגלים היהודים בחזית סיני' פורסם קודם לכן בהמשכים בעיתון פאן-תורכיסטי באיזמיר 'אַנְאָדוּלוּ' (Anadolu), שעורכו היה אטילחאן ורק גליונות ספורים ממנו יצאו לאור עד שנסגר בפקודת השלטונות. ספרו השני 'יומנה של סוזי ליברמן' יצא לאור לראשונה בגרמניה. היה זה כביכול עריכה של יומן אמיתי מאת נערה יהודייה, שחויבה על-ידי אביה לרגל לטובת הבריטים.¹² סוזי וליברמן היו שמות רווחים בקרב הקהילה האשכנזית באסתאנבול, ובאשר לנושא הספר, סביר להניח שפרשת ניל"י ודמותה של שרה אהרונסון שימשו לו מקור לשאיבת 'חומרי מציאות'. אולם אין כל דמיון בין הספר ובין חייה של שרה אהרונסון. אגב, יצוין כי גם כל הדמויות הערביות שבספר בוגדות בתורכים, וזה הולם את האופי הלא-אסלאמי של הפאן-תורכיסטים.

12 הספר פורסם בשלמותו בתורכיה לראשונה בשנת 1935, כלומר לאחר הגירוש מתראקיה. ראו לציון עוד כי במהדורות מאוחרות שלו הוא הוצג בתור: תשובה אמיתית ליומן 'המזויף' של אנה פראנק (!).

בעודו שוהה בגרמניה, היו שמועות בתורכיה כי אטילחאן עומד לחזור לארצו ולייסד בה ארגון נאצי, ויש להניח שהוא קיבל הדרכה וכספים לשם כך מהנאצים בגרמניה, שכן זמן קצר לפני-כן הוא פשט את הרגל בהיותו חנווני.¹³ בחזרו לתורכיה ייסד אטילחאן את עיתונו 'המהפכה הלאומית'. העיתון היה ביטאון לאומני קיצוני מוצהר (Taşkın Milliyetçi) וסירב לקבל מודעות מגופים יהודיים. בשער העיתון התנוסס סמל הפאן-תורכיסטים, זאב אפור, ומדי פעם כתבו בו פאן-תורכיסטים ידועים, כמו ח"נ אטסיו (H.N. Atsız), ופורסמה בו רשימה של עיתונים פאן-תורכיסטיים אחרים שהומלץ עליהם לקוראים. יחד עם זאת הקפיד אטילחאן לפרסם בעיתונו תמונות גדולות של מוצטפא כמאל ועצמת אינונו ולצטט מדבריהם, במיוחד הברים בעלי נימה לאומנית ואף גזענית. עמודים רבים של העיתון יוחדו לפירסום ספרות אנטישמית בינלאומית נודעת, כמו: 'היהודי הנודד' מאת הנרי פורד, 'הפרוטוקולים של זקני ציון', 'מהותם של היהודים' מאת תיאודור פריץ. עמודי העיתון היו גדושים קאריקאטורות, אימרות וסיסמאות אנטישמיות מובהקות, לרוב מאת מחברים ידועים בתחום זה מארצות אחרות, ותצלומים של דמויות אנטישמיות מרתבי העולם. החומר הזה נלקח כנראה מעיתונים נאציים בגרמניה כמו 'דר שטירמר'.

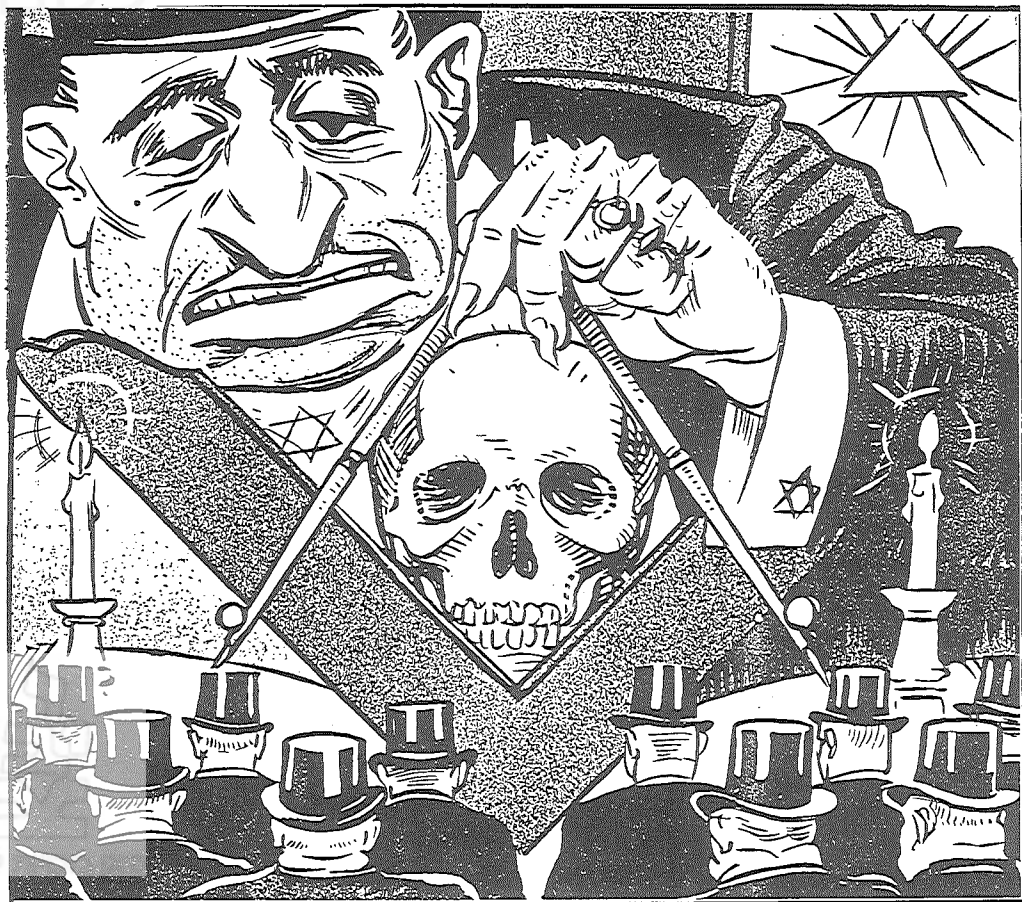
עמודים רבים ב'המהפכה הלאומית' יוחדו ליהודי תורכיה. בשנת 1934 התרחשו בתורכיה מספר שערוריות כלכליות, שהיו מעורבים בהן יהודים: שני עורכי-דין, עמנואל שלם וליאון פאראגי, נעצרו ונשפטו באשמת ניסיון לשחד פקיד ממשלתי; סוחר יהודי ידוע נתפס בנסותו להבריח כמויות של נפט, בלי לשלם מכס. העובדות שמאחורי השערוריות האלו אינן ידועות לי, והן אינן חיוניות לדיוננו, אך הן סיפקו תחמושת חיה ל'המהפכה הלאומית'.

רוב העיתונים היומיים החשובים בתורכיה, אשר נתנו ביטוי לזרמים רחבים, כמו: הפמאליזם, הליבראליזם והשמאל לגונוני, קמו נגד האנטישמיות הגלויה והנאציזם הסמוי יותר של 'המהפכה הלאומית'. ואנו (Vâ.Nû.) — עיתונאי, סופר והוגה-דעות שמאלני ידוע בתורכיה — כתב נגד אטילחאן בעיתון 'ח'בר' (Haber) של אנקארה וקרא לאסור על הופעת 'המהפכה הלאומית', משום שעיתון מסוגו עלול להשפיע לרעה על צעירים ועל אנשים חסרי תודעה בוגרת ולהביא להתפתחות תנועה נאצית בתורכיה.¹⁴ מחמד עאצם (Mehmed Asım), עורך העיתון 'יקית' (Vakit) מאסתאנבול, כתב במאמר-מערכת, בשם 'היש אנטישמיות בתורכיה', נגד האנטישמיות וקרא למזג את היהודים בקרב התורכים ולגלות סובלנות כלפי היהודים, כדי שישרתו את החברה ואת התרבות התורכית.¹⁵

13 ראה: Jewish Chronicle, 22.6.1963, עמ' 15.

14 את הגליון הזה של 'ח'בר' לא יכולתי להשיג. דבריו אלה של ואנו. מצוטטים ביזורנאל ד'אוריין, 5.7.1934.

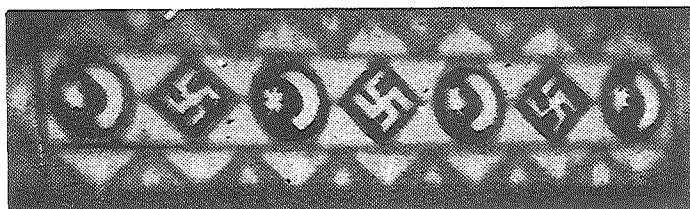
15 'יקית', 20.5.1934.

קאריקאטורה אנטישמית שנדפסה בעיתון הנאצי 'דר שטירמר' והועתקה לעיתון 'המהפכה הלאומית'.
 עיתון תורכי זה פירסם חומר רב מתוך העיתונות האנטישמית בעולם, ובמיוחד מהעיתונות בגרמניה

קאריקאטורה אנטישמית מקורית ב'המהפכה הלאומית', המכוונת נגד העיתונות 'המכורה ליהודים'.
 בציור (משמאל לימין): (1) מוכר עיתונים (2) העורך מקווה שיהודים ירבו לקנות את עיתונו (3) יהודי
 לוקח בהשאלה את העיתון (4) המון יהודים קורא מתוך העותק השאול (5) היהודי מחזיר את העיתון
 למוכר (6) העיתונים שנשארו ללא קונים מוחזרים לעורך

צלב הקרס בשילוב עם סמלה של תורכיה מרצגים לראווה

כמה פאן־תורכיסטים הצטרפו למערכה לצדו של אטילחאן. בתשובה למאמרו הנזכר של מ' עאצם, פירסם מצטפא נרמי (M. Nermi), שהיה באותו זמן בגרמניה, בעיתון 'זקית' את מאמרו 'האמת מתקדמת', שצוטט במלואו ב'המהפכה הלאומית'.¹⁶ לדברי נרמי, התורכים תמיד הצטיינו בנדיבות־לב ובסובלנות כלפי המיעוטים שבקירבם ונענו בכפיות־טובה ובבגידה, אפילו מצד מיעוטים שנחשבו מתבוללים, כמו: האלבאנים, הצ'רקסים והערבים. איזכור מיעוטים מוסלמיים אלה מבליש שוב את האופי הלא־מוסלמי של הפאן־תורכזים. אשר ליהודים, מביע נרמי ספקנות בדבר הסיכוי שיתבוללו בתורכים ומתייחס לתועלת שהיו עשויים להביא לתרבות התורכית. הוא מוסיף, כי קשה להטמיע את היהודים, שהרי מוסיפים הם מזה מאות שנים לדבר ספרדית, שפת האינקוויזיטורים, ולא תורכית, שפת מושיעיהם. בדבריו אלה הוא התעלם, ואולי לא ידע, מכך שיש הבדל בין השפה הספרדית ובין לאדינו, ושמדיניות השלטונות התורכיים יש לה חלק בכך שהיהודים לא דיברו תורכית. נרמי גם מזכיר את השתתפותם של המתנדבים היהודים במלחמת־העולם הראשונה לצד הצבא הבריטי בהתקפה על הארדאנלים¹⁷ — ואין הוא מציין כי חיילים יהודים נלחמו גם בצד התורכי בחזית זאת — את 'בגידת' היהודים במלחמת־הבאלקאנים, את פעילותם נגד התורכים בחזית עזה במלחמת־העולם הראשונה, את גילויי הלאומיות בקרב יהודי סאלוניקי בשנת 1908¹⁸ ואת פעילותו של הרצל למען עצמאות יהודית בארץ־ישראל. נרמי מוסיף, כי בהשוואה לארמנים, אשר יצאו למלחמה גלויה ואמיצה נגד התורכים, רקמו היהודים תככים שפלים מאחורי הקלעים. הוא דוחה שוויון בין יהודים לתורכים, אף שהחוק התורכי מחייב זאת. הוא מתלונן על ההשפעות היהודיות שחדרו לחיי התורכים, באמצעות האסלאם, כמו: נישואין, משפחה, ברית־מילה, משפט, שמות החודשים. בקיצור, לדבריו, האסלאם במקורו הוא כולו יהודי. את היהדות הוא מכנה: נוודות חברתית חסרת כל ערך ונאמנות, שאין בה יצירה או גבורה. אפילו לגרמניה אין היהודים רוחשים נאמנות אלא שינאה, ובודאי הם לא יוכלו להתבולל בקרב התורכים. נרמי מגן על היטלר ועל הנאציזם והאנטישמיות בגרמניה, וגורס כי הם תגובה צודקת למעשי היהודים. בהמשך דבריו הוא מגנה את ההתקפות המתפרסמות בעיתונות התורכית נגד הנאציזם ורואה בהן פגיעה באינטרסים התורכיים והתערבות בענייניה הפנימיים של מדינה זרה. הוא גם מגנה את החרם שהכריזו יהודי תורכיה נגד סחורות גרמניות.¹⁹ לבסוף,

16 ראה: 'זקית', 2.6.1934, 3.6.1934; 'המהפכה הלאומית', 15.6.1934.

17 הכונה לגרודים העבריים, ועל כך יש ספרות עניפה. ראה, למשל: יגאל עילם, הגרודים העבריים במלחמת־העולם הראשונה, תל־אביב 1973 (1979), עמ' 80-11.

18 הכוונה לשנה שבה התחוללה מהפכת התורכים הצעירים, כאשר ביטויים של לאומיות נתפרשו בקרב המיעוטים השונים לליבראליות שתוביל אותם לקבלת עצמאות תרבותית ואף הגדרה עצמית. מהר מאוד התברר שזו מהפכה לאומנית תורכית.

19 בעלות הנאצים לשלטון, הכריזו היהודים בארצות העולם החופשי, לרבות כמה ארצות במזרח התיכון, חרם על סחורות גרמניות (ראה למשל: דן אלדר, 'תגובת היהודים בארצות המזרח על

הוא קורא לתורכים להשתחרר מרגשות אנושיים חולניים ומתוודה כי אין הוא מוכן להתרשם מטיעונים בשם 'האנושיות'.
פאן-תורכיסט אחר, ת"נ אטסיז, פירסם בעיתון 'אורחון' (Orhun) אזהרה ליהודים, וזו לשונה:

בני משה האציליים! [!]

היזהרו לכם! אין איש בעולם האוהב את היצור הקרוי יהודי, לבד מהיהודים עצמם ומאנשים מושחתים. שכן, האנושות מעריצה תמיד את הכוח, הגבורה והיושר, ואילו היהודי הוא מופת לשפלות, לפחדנות ולרשע. המימרות שבלשוננו: כמו יהודי, אל תעשה מעשה יהודי, שוק היהודים, דומה לבית-הכנסת, מי שקונה ביצה מיהודי לא ימצא בתוכה את החלמון — מראים את הערכתנו לעם שפל זה. וכך לא רק בארצנו. צרפת, שהעניקה מקלט ליהודים שגורשו מגרמניה, המחמאה הרווחת בה ביותר ליהודים היא: יהודי מלוכלך. כולנו יודעים כמה טורפת נעשתה האנטישמיות בגרמניה, פולין, הונגאריה ורומניה. יום יבוא וכל היהודים יגורשו מארצות אלו. הגרמנים הם העם הראשון שפותר את הבעיה היהודית. יתר העמים ילמדו מהם. אפילו במדינה אדישה כמו שווייץ העם שונא יהודים, וזה מוכיח עד כמה העולם מזלזל בעם הארור הזה.

שמענו כי הופעת העיתון 'המהפכה הלאומית' באסתאנבול, החושף בפרטות את מהותם האמיתית של היהודים, חוללה רוח של מרי בקרבם והם העזו לקיים אסיפה סודית ולקבל החלטות נגד עיתון זה... אנחנו יודעים את התפקיד ההרסני שממלאים היהודים במוסר ובכלכלה של ארצנו... לא שכחנו להם את פרשת קובילאי [Kubilay]... ועליזה ניגנו [ראה להלן]... איננו מאמינים שהיהודים יהפכו להיות תורכים, גם איננו רוצים בכך. הברוך לא יהפוך להיות ברזל... היהודי לא יכול להיות תורכי. להיות תורכי זו פריבילגיה שלא לכל יצור מתמזל לזכות בה, ודאי לא ליהודים. זו אזהרתנו להם! דעו לכם! אם אנחנו נכעס, לא נסתפק, כמו הגרמנים, בהשמדתכם. אנחנו נפחיד אתכם, שהרי פתגם של אבותינו קובע: את היהודי אל תהרוג, תפחיד! ²⁰

שני איזכורים במאמר זה מחייבים הסבר. ל'פרשת קובילאי' מכוון הכותב למעשה שאירע בשנת 1930, כאשר קצין תורכי כמאליסטי בשם קובילאי נרצח בידי

המדיניות האנטישמית בגרמניה — פברואר 1933-אפריל 1939, פעמים 5 (תש"ס), עמ' 55-76). אם הצטרפו יהודי תורכיה לחרם זה, הם ודאי עשו זאת בסתר. שכן בתקופה הכמאליסטית אף מיעוט בארץ זו לא היה יכול לפעול מתוך נאמנות לאינטרס כלשהו פרט לנאמנות לתורכיה. 'המהפכה הלאומית', 15.6.1934, מביא את המאמר במלואו, שנתפרסם במקורו ב'אורחון'. לא ראיתי את המקור.

ריאקציונר בעיר מנמן (Menemen). יהודי זקן שנכח במקום מתא כף לרוצחים. כתוצאה מכך התפתחה פרשה אנטי-יהודית, אך השלטונות מנעו פגיעה ביהודים. עליזה נייגו היתה צעירה יהודייה שנרצחה בידי תורכי בשנת 1927 באסתאנבול, והיהודים ערכו לה הלוויה רבת-משתתפים. ההלוויה שימשה עילה לרוב העיתונים התורכיים לצאת בתעמולה אנטי-יהודית. גם במקרה זה יצאו השלטונות התורכיים, וכראשם ראש-הממשלה אינונו, להגנת היהודים.

'המהפכה הלאומית' המשיכה במערכה האנטישמית. העורך תקף יהודים שהקימו באסתאנבול בית-חרושת לנעליים, כי לדעתו היא מקפחת את פרנסתם של אלפי בעלי-מלאכה תורכיים, אשר יחד עם משפחותיהם מספרם מסתכם בכמיליון איש, לפי אומדנו. התיעוש בכלל מתואר במאמר זה כתופעה שלילית.²¹

במאמר אחר תקף העיתון יהודי מאיזמיר, מנהל חברת 'שפירר', שפיטר עובדים תורכים נגד רצון הבעלים שרצו לפטר עובדים יהודים. אטילחאן לא ידע שבעלי החברה, שבמאמרו הם ממלאים את תפקיד 'הטובים', אף הם יהודים.²²

בגיליון אחר של העיתון ניתן תצלומו של ראש-הממשלה, ע' אינונו, בתוספת כיתוב: 'המדינאי הגדול שהציל בלוזאן את המולדת מהאינטריגות של ההון הבינלאומי', ומובא ציטוט מדברי אתאטורק: 'אל תאמין למי שאין זורם בעורקיו דם תורכי טהור...'. באותו הקשר גם מצוטט אחד בשם מחמד אסד: 'אנו מכבדים כל עם, אולם שונאים בנפש אלה שאוכלים את לחמנו ומזלזלים בנו'. אחרי הציטוטים האלה יוצא אטילחאן נגד יהודי בשם אלברט שאלתיאל מאסתאנבול, שהביא במזיד את הכותב, לדבריו, לידי פשיטת רגל.²³

באותו גיליון, במאמר אחר על אוכלוסיית תורכיה, קורא אטילחאן ליישב באנאטוליה תורכים בעלי 'דם טהור' מכל רחבי העולם.

במאמר נוסף באותו גיליון, בשם 'הורידו את המסכות!', מתאר אטילחאן את היהודים כ'המחלה, החיידק אשר השתלט על המבנה החברתי שלנו ושל העולם... לא רק גרמניה אלא העולם כולו סובל בגלל דְּכָר חברתי זה, בגלל הטפילים החברתיים האלה'. הכותב מוסיף ומפרט את 'בגידת' היהודים, במלחמות הבאלקאנים, שלדבריו מסרו לאויב את משפחות הקצינים שחיפשו מיקלט בבתיהם; את 'בגידתם' בחזית עזה במלחמת-העולם הראשונה (ראה לעיל) ואת 'התנכלותם' לחיילים התורכיים הנסוגים באותה מלחמה, במיוחד בטבריה (وهוא מוסיף, כי האל נוקם בהם עכשיו על בגידתם, ובכך הוא מכוון לשטפונות שפקדו את טבריה במאי 1934 וגרמו למות עשרות יהודים). עוד הוא מטיח כלפי היהודים את 'השתלטותם' על הכלכלה התורכית. לבסוף הוא דוחה טענות על שהוא מחקה למעשה את היטלר, וכהוכחה לכך מפרט את מפעלו האנטישמי המפוארן!], שלו עצמו, בעבר.

21 'המהפכה הלאומית', 1.7.1934.

22 שם, שם (יהדותם של בעלי החברה ידועה לי אישית).

23 שם, 1.6.1934.

המערכה האנטישמית של הפאן-תורכיסטים התרכזו בהדרגה בתראקיה, כלומר בתורכיה האירופית. אפשר שלכד מהגורמים המקומיים שחידדו את שנאת הזרים באזור זה, כמצוין לעיל, יש בכך עדות להכוונה מצד גרמניה. שהרי מטרתו הראשונה של הנאציזם כלפי יהודים היתה לטהר את אירופה מהם. גם מהלך המאורעות בפרשת גירוש יהודי תראקיה ב־1934 מזכיר את השיטות שהשתמשו בהן הנאצים באירופה המרכזית. כהתחלה התפרסמו בעיתונות, במיוחד זו הפאן-תורכיסטית, מאמרים נגד היהודים, העושקים את התורכים בתראקיה בכלל ובצ'אנאקקלעה בפרט. אחר-כך הופיעו מאמרים ומכתבי קוראים התובעים להושיע את תראקיה מן החידק היהודי. איש בשם ע'ת'מאן ראסח (Osman Rasih) מאוזון כופרו כתב ב'המהפכה הלאומית' שיר אנטישמי הקורא למעשה להשמדת היהודים בתראקיה. השיר כולל 'פנינים' כמו: 'בְּרֵאוֹתֶיהָ (שֶׁל תְּרַאקִיָּה) הַתֵּיִשְׁבּוּ חֵידִיקִים וְהֵם מִשְׁתּוֹלְלִים... הַאֲוֹרְכִים לְטֶרֶף וְאוֹכְלֵי הַנְּבִלּוֹת... אֲדִירְנָה שׁוֹתֶתֶת דָּם... יִמֵּי־שִׁישִׁי הַמְהוֹלְלִים שֶׁל אֲדִירְנָה הִפְכוּ לִימֵי שֶׁבֶת... מִתְחַת לְעֵצֵי הַשְּׁקֵמָה לֹא נִשְׁמְעוֹת עוֹד בְּאַלְדוֹת הַגְּבוּרָה, אֲלֵא בְּנֵי מִשֶׁה מוֹנִים אֶת רוֹוַחֵיהֶם הַיּוֹמִיִּים... הַעֵם הַשְּׁפֵל בְּיוֹתֵר בְּעוֹלָם... הָאֵל דָּן אוֹתָם לְסִבְל נִצְחִי... הַבְּרִיּוֹת לֹא יַעֲבְרוּ עַל גִּזְרֵ־הַדִּין שֶׁל הָאֱלֹהִים. זֶה הַצִּדֵּק. לְמָה לְכַבֵּד אוֹתָם? כִּי הֵם מוֹצִיעִים אֶת דַּמְנָו? הֵם רַחֲוֹקִים מִגְּבוּרָה, עִם שֶׁל בּוֹגְדִים... לְמָה לְזַלֵּז בְּצוּעֵנִים יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר בִּיהוּדִים? ... הַפְּתַגֵּם אוֹמֵר: מִי שֶׁאִינוֹ אֶהוּב עַל הָאֵל הַנְּבִיא מִגְרֵשׁ אוֹתוֹ בְּשׁוֹט. רְאוּ אֶפּוֹא שֶׁנַּעֲשֶׂה שְׁפֵטִים בְּמִי שֶׁהַנְּבִיא גִירֵשׁ בְּשׁוֹט...²⁴

כחודשיים לאחר שהחל אטילחאן במערכה האנטישמית, פרצו המאורעות בתראקיה, כמתואר לעיל: הרדיפות נגד יהודי צ'אנאקקלעה (החלו ב־21 יוני) שנסתיימו בגירושם מהעיר, ההתקפות על יהודי קירקלארלי וגירושם (3-4 ביולי) וכן ההתקפות על יהודי אדירנה וערים אחרות בתראקיה (3 ביולי), ובריחת רבים מהם. כאמור, רק ב־4 ביולי דיווחו לראשונה העיתונים התורכיים והיהודיים על פליטים יהודים שנמלטו מתראקיה לאסתאנבול.²⁵ יהודי אסתאנבול, אשר התארגנו מיד לקליטת הפליטים ושמעו מפיהם כיצד גורשו מבתיים וחיהם היו בסכנה, פנו מיד אל השלטונות באנקארה וביקשו הגנה על אחיהם בתראקיה.

ה. עמדת השלטונות התורכיים והתערבותם בפרשה

ביום שבו דווח לראשונה בעיתונות על גירוש יהודי תראקיה ובו פנו יהודי אסתאנבול אל השלטונות באנקארה, שהה ראש־הממשלה איננו מחזק לבירה. אולם הוא חזר מיד לבירה, כינס את הפארלמנט לשיבה מיוחדת, תיאר בה את שהתרחש והסביר את עמדת הממשלה. וכה היו דבריו:

24 שם, 1.7.1934.

25 מהעיתונים התורכיים, לדוגמה: 'וקית', 'וח'בר'; וכן העיתון היהודי 'ז'ורנאל ד'אוריאן'.

חבריי! היום עלי לדווח לכם על מאורעות מצערים. נודע לי, כי חלק מיהודי תראקיה נאלצו — לפי טענתם — לנטוש את בתיהם, בשל התארגנויות מקומיות. עתה הם שוהים באסתאנבול כפליטים. בתורכיה חוסה כל אזרח תחת חוקי הרפובליקה. האנטישמיות אינה תופעה תורכית ואין התורכים גורסים אותה. לפעמים קורה, שהיא חודרת אלינו מחוץ לגבולות המדינה ומנסה להכות שורשים בתוכנו. נראה, כי גם התסיסה הנוכחית היא כזו. אנחנו לא נרשה לעולם קיומם של זרמים כאלה (מחזיאות כפיים בכל חלקי הפארלמנט)! בשובי לאנקארה למדתי את העניין והוצאתי פקודות חד-משמעיות. המאורעות הופסקו. כל האזרחים שהגיעו לאסתאנבול רשאים לחזור לבתיהם מיד. האשמים נשפטים ועוד יישפטו! היום שלחתי את שר הפנים אל מקום המאורעות. האשמים ייענשו בכל חומר הדין.²⁶

בו ביום, מיד לאחר נאומו בישיבת הפארלמנט המיוחדת, פירסם אינונו הכרזה רשמית בנידון, המובאת כאן בשלמותה:

נודע לי, כי מספר יהודים באו לאסתאנבול מכמה ערים בתראקיה. לפי התלונה שהוגשה לראשות-הממשלה הוכרחו יהודים אלה לעזוב את בתיהם כתוצאה מלחצים מקומיים. פתחתי בחקירה כדי ללמוד את הדברים לדיוקם. אני חייב להצהיר, כי כל עבירה על חוקי הרפובליקה תענש בחומרה המירבית, כפי שהיא מעוגנת בחוקים. הכרזתי זאת הינה תשובה רשמית למתלוננים. אני קורא להם לפנות אל הרשויות המשפטיות ולדרוש את זכויותיהם.

יצוין, כי הכרזה זו של ראש-הממשלה היא ההכרזה שמידעניי מקרב יהודי תורכיה ייחסוה לנשיא אתאטורק. המקורות מראים, כי גירסתם מוטעית. אין כל ספק בדבר, שההכרזה הושמעה מפי ראש-הממשלה אינונו, אשר הן בנאומו בפארלמנט והן בהכרזתו זו היה החלטי וחד-משמעי. את המאורעות הוא כינה מצערים, את האנטישמיות גינה כתופעה זרה הנוגדת את הנורמות התורכיות, הדגיש שכל האזרחים נתונים לחסות החוק, הבטיח ליהודים הגנה וחופש מלא לחזור אל בתיהם, התחייב להעניש את האשמים.

עמדת השלטונות גם באה לידי ביטוי במעשים. מגננוני המדינה הופעלו להגנת היהודים, ונגקטו צעדים שונים לשם כך. שר הפנים, שופרו קאיה (Şükrü Kaya), יחד עם מנהל משרדו ומפקד הזיאנדארמריה יצאו לתראקיה. באזור הוטל עוצר ונאסרה התנועה. לכל הרשויות נשלחו פקודות להגנת היהודים, וכפי שראינו לעיל, היה בכוח הפקודות למנוע פגרום. העיתון 'המהפכה הלאומית' נסגר ונפתחה חקירה משפטית נגד עורכו אטילחאן. במקום מושל קירקלארלי, שהיה בחופשה, נשלח ממלא-מקום

26 ראה: ז'ורנאל ד'אוריאן, 6.7.1934. הטקסט המלא ניתן בצרפתית. שם גם הטקסט של הכרזת ראש-הממשלה מאותו יום, המובא בסמך.

מאנקארה. ראש-העיר של קירקלארלי הושעה מתפקידו. כוחות ביטחון שוגרו לאזור, ואמנם הופסקו מיד הפרעות בצ'אנאקקלעה, אדירנה, אוזון כופרו וקירקלארלי. עם בוא התגבורת, קרא מושל אוזון כופרו, אשר יום קודם לכן ניסה ללא הצלחה למנוע את הגירוש, ליהודים לחזור אל בתיהם ללא חשש. תפקידי להגן עליהם ואעשה זאת בכל מחיר. הוא התחייב.²⁷ השלטונות קראו לכל מי שמחזיק רכוש יהודי גנוב להחזירו מיד. העובר על ההוראה ייענש. ואכן הוחזר הרבה רכוש יהודי.

צעדי הממשלה תוארו מיד בפירוט בעיתונות. העיתון 'ח'בר', שיצא לאור באנקארה, דיווח על המאורעות וציין במאמר-המערכת, כי הלחצים שהופעלו על היהודים בתראקיה נתקבלו בחוגי השלטון בתמיהה גדולה ונפתחה מיד חקירה יסודית בעניין וכי האשמים יוענשו בחומרה רבה, אם יש אמת בטענות. העיתון הוסיף, כי מזה מספר ימים היו שמועות מוזרות, שלפיהן הופעלו לחצים כבדים על 'אזרחינו הישראליים' כדי שיעזבו את צ'אנאקקלעה, אדירנה וערים אחרות בתראקיה. בצטטו את דברי ראש-הממשלה הדגיש העיתון, שבתי-המשפט מזומנים לשמוע כל תלונה מצד כל אזרח, כי 'החוק הוא השולט במדינה והוא כולל ענישה נגד העוברים עליו'. בעל המאמר הביע תקווה שהיהודים, החיים בתורכיה זה מאות שנים, לא ישימו לבם לשמועות. הוא ציין שחובתם היחידה של היהודים היא נאמנות למולדת, וכל עוד הם נאמנים אין כל סיבה שתמנע 'מאזרחינו בני דת משה (Musevi)' להמשיך בעיסוקיהם היומיומיים.²⁸

שר הפנים היה בדרכו לתראקיה, כאשר נמסרה הודעה מאת פמלייתו לעיתונות, ובה נאמר כי לפי הרושם הראשון מן המאורעות בתראקיה, מדובר במאורעות מקומיים, מוגבלים למספר ערים.

השר עצמו פירסם הודעה בזו הלשון:

בהתאם להוראות שקיבלתי מראש-הממשלה, אני נוסע לתראקיה לחקור את הסיבות שהביאו את יהודיה לכוא לאסתאנכול בקבוצות גדולות... לפי מיטב ידיעותינו, כל המאורעות מסתכמים ביציאתם של היהודים לאסתאנכול עקב דברי-תעמולה שונים... בתורכיה כולם אזרחים הם וגם זרים מצויים תחת חסות חוקי הרפובליקה... האנטישמיות, שלאחרונה היא באופנה במדינות-חוץ, לפעמים מפעילה לחצים גם אצלנו... אנחנו נחוישים בהחלטתנו לשמור על כל אזרחינו מפני תנועות מזיקות כאלה... ענייני-פנים של מדינות אחרות לא ישפיעו על עניינינו... כיוון שהממשלה והשלטונות מחוייבים לאכוף את החוקים, הרי הם חייבים לנקוט צעדים נגד אלה הכותבים נגד היהודים, או מנהלים תעמולה נגדם. אלו הפקודות שאני מקבל תמיד ממנהיגנו. תפקידי להזכיר שוב, שמי שרוצה לשרת את המולדת חייב להסתייג ממאורעות אלו.²⁹

27 ז'ורנאל ד'אוריאיין, 5.7.1934.

28 'ח'בר', 5.7.1934.

29 הודעת פמליית שר הפנים והודעת השר עצמו — ז'ורנאל ד'אוריאיין, 7.7.1934.

דברי שר הפנים בכללותם היו ברוח דברי ראש־הממשלה, כגון: ההסתייגות מן האנטישמיות, שהיא 'לאחרונה באופנה במדינות זרות' והבטחת זכויות מלאות לכל האזרחים.

בשם יהדות תורכיה אמר למחרת היום המשפטן משה ונטורה — מי שכיחן מאוחר יותר כרב הראשי — שמאורעות תראקיה אינם תופעה של אנטישמיות מאורגנת אלא מעשים בודדים של עבירות על החוק מצד יחידים. הוא הוסיף, כי 'הדבר היחיד שלא יצמח על אדמותיה הפוריות של תורכיה הוא האנטישמיות' ולכך ישנן עדויות היסטוריות רבות. לדבריו, 'צריך להיות עיוור כדי לא לראות, שהעם התורכי לא ייתפס לקונספציות של שרידי ימי־הביניים'. אמנם האנטישמיות התפשטה מגרמניה להרבה מדינות נאורות, אולם בתורכיה, שמנהיגיה רוחשים אהדה רבה כלפי היהודים, נתקבלו בזרועות פתוחות מדענים יהודים שגורשו מגרמניה והם מופקדים עתה על חינוך הנוער התורכי במוסדות אקדמיים.³⁰ הוא קבע שאין מדינה כמו תורכיה המחוסנת מפני האנטישמיות. גם תקנון 'מפלגת העם' השלטת כולל את העיקרון המודרני של 'לאומיות תרבותית' ודוחה את עקרון הגזע. בסוף דבריו קרא ונטורה ליהודים למלא את תפקידם האזרחי ולהתערות בתרבות התורכית.³¹

בדברי משה ונטורה, כמו במאמר הראשי של העיתון 'ח'בר' ב־6 ביולי 1934, מורגש הרצון להתעלם מהמאורעות בתראקיה ולעבור לסדר־היום. שניהם מדברים במונחים של שוויון בין האזרחים אבל גם קוראים ליהודים להתמזג בקרב התורכים ולשרת את התרבות התורכית.

כמעט כל העיתונות היומית התורכית הביעה תמיכה בדברי ראש־הממשלה ובצעדיו המעשיים וכן גינתה את המאורעות בתראקיה, ובמיוחד בקירקלארלי. כמה עיתונאים תורכיים כתבו בעיתונים יהודיים, כאות הזדהות עם היהודים. בז'ורנאל ד'אוריאן' (Journal d'Orient) כתב א' קאיה (A. Kaya), שכינה את המאורעות בתראקיה כתם שחור על הרפובליקה התורכית, ציטט את דבריו של ראש־הממשלה והוסיף:

האנטישמיות איננה תורכית ואפילו אין מונח תורכי לתופעה זרה זאת... תורכיה הינה מדינה אידיאלית ליהודים... החרם מקורו בתאוות־בצע של מתי־מעט. השלטונות המקומיים לא ייחסו חשיבות לתלונות, ועל־כן הניחו מספר אנשים שהכל מותר.³²

מהלך הפרשה המצטייר בדברים אלה ראשיתו בתעמולה עיתונאית, שהתפתחה לחרם אשר השלטונות המקומיים העלימו עינם ממנו וסופו באלימות פיסית.

30 כשלושים וחמישה פרופסורים יהודים שגורשו מגרמניה אכן נקלטו בתורכיה בסוף שנת 1933 והועסקו באוניברסיטאות.

31 ז'ורנאל ד'אוריאן', 7.7.1934.

32 שם, 8.7.1934.

ואנו. כתב בעיתון 'ח'בר' על הפרשה: 'חצי תריסר איש רצו לשחק נאציונאל-סוציאליזם'. הוא סיכם ראיונות שערך באסתאנבול עם פליטים וקבע, כי היהודים, שהיו כבר מפוחדים בשל המאורעות בגרמניה, נכנסו מיד לבהלה ובהתקפה הראשונה עליהם עזבו את בתיהם וברחו. הוא הביע בטחונו, ששר הפנים יעניש את הפקידים המקומיים שגילו אוזלת-יד והוסיף, שבתורכיה החוק הוא השליט ועל-כן לא יהיו בה תופעות של גירוש, בדומה לאלה שהיו בגרמניה הנאצית. לדבריו, העם התורכי איננו אנטישמי, גזעני או שונא זרים. עם זאת אף הוא בא בטענות ליהודים, על שהם מדברים בלשון ז'ארגון מקולקלת (לאדינו) או צרפתית, ולא תורכית. התעקשותם של היהודים לא להתבולל בתרבות התורכית היא, לדבריו, אולי הסיבה היסודית לאיבה נגדם. הוא סיים דבריו בקריאה ליהודים לחדול מהסתגרותם ב'קהילתיות' ולהתמזג בתרבות התורכית.³³

ב-8 ביולי התחילו שר הפנים ופמלייתו את החקירה באדירנה. אמצעי-ביטחון קפדניים שננקטו עודדו מספר יהודים לחזור לאדירנה וכן לקירקלארלי. מפמליית השר נמסר לעיתונות, שלפי הרושם, היהודים נכנסו לבהלה מהר מדי. מהות המאורעות והיקפם היו כאלה, שהיה אפשר להתנגד להם ולהתגונן, אולם היהודים לא העזו לעשות כן וברחו. הם אפילו לא הגישו תלונות לשלטונות.³⁴ מדברים אלה אפשר ללמוד, שהיהודים לא שמכו על השלטונות המקומיים בתראקיה ואף חשדו בהם שהם תומכים בפורעים, ועל-כן לא הגישו תלונות אלא האמינו לאיומים וברחו. ראוי עוד לציין, שפמליית שר הפנים (כלומר השר עצמו) קוראים למעשה ליהודים להתגונן פיסית נגד תוקפיהם.

במאמר נוסף על האנטישמיות, מאת העיתונאי ואנו, שהיה מקורב מאוד לשלטונות, נאמר שזו תופעה נוצרית, ומקורה ברצון הנוצרים לנקום ביהודים, על מה שעשו לישו. ואנו. הזכיר את קליטתם של מגורשי ספרד בתורכיה והוסיף, כי מאורעות תראקיה כל-כולם מחוסרי היגיון, שהרי ריכוז כל יהודי תורכיה באסתאנבול רק יחזק את ליכודם כמיעוט. אל הדיבורים על השליטה הכלכלית של היהודים על העולם, הנושא המרכזי בתעמולה האנטישמית המודרנית, התייחס ואנו. בליגלוג ואמר שזהו מיתוס חסר יסוד.³⁵

ו. תגובת היהודים ועזרתם לפליטים

ההתקפות האנטישמיות הבלתי מרוסנות של 'המהפכה הלאומית' גרמו חרדה מרובה בקהילה היהודית בתורכיה בכלל ובאסתאנבול בפרט. בשנת 1934 לא היתה מישרת הרב הראשי בתורכיה מאוישת, ואת ענייני הקהילה ניהל הועד הגשמי של יהודי

33 'ח'בר', 8.7.1934.

34 'ז'ורנאל ד'אוריאן', 9.7.1934.

35 'ח'בר', 9.7.1934.

אסתאנבול. מיד לאחר הופעת הגיליון הראשון של 'המהפכה הלאומית' התכנס הועד הגשמי לדיונים ארוכים בתופעה זו, ולבסוף החליט לפנות אל ראש-הממשלה איננו ולבקש את התערבותו.

ב-22 במאי 1934 הוגשה לראש-הממשלה פטיציה בנדון על-ידי נציגי הקהילה. הפטיציה פותחת בהבעת נאמנות של כמאה אלף יהודי תורכיה למולדתם ורצונם לחיות בשלווה ולעסוק בענייניהם. ואף-על-פי-כן מתנהלת נגדם זה מספר שבועות מערכה אנטישמית בעיתונות, וחודר-החנית שלה הוא העיתון 'המהפכה הלאומית', המסית את הציבור נגד היהודים. לפטיציה צורפו שני הגליונות הראשונים של עיתון זה, כדי לאפשר לראש-הממשלה להעריך את חומרת המצב. בפטיציה נאמר עוד, כי היהודים שקלו אפשרויות שונות לתגובה. האפשרות האחת — להשיב על דברי ההסתה האנטישמית באמצעות תגובות בעיתונות מצד הנפגעים, נדחתה מחשש שהתגובות ילבו את הויכוח ויעשו אותו קולני יותר. האפשרות השנייה — להגיש תביעה משפטית נגד המסיתים, היתה עשויה להניב תוצאות אילו ההסתה היתה מכוונת נגד אישים מוגדרים, ואילו במקרה זה ההסתה היא נגד ציבור שלם ויש חשש שהיא לא תזכה לסיוע של בית-המשפט. לא נותרה אפוא דרך אחרת ליהודים אלא לפנות אל ראש-הממשלה ולבקש את התערבותו. על הפטיציה חתמו מזכ"ל הועד הגשמי, שמואל אלטבף, וסגן יושב-ראש הועד. המזכיר נסע לאנקארה כדי למסור אישית את הפטיציה.

ב-23 במאי 1934 פנתה קהילת אסתאנבול לקהילה היהודית באנקארה בבקשה לסייע לאלטבף במשימתו. ואמנם נשיא קהילת אנקארה, דניאל ערבי, התלווה אל אלטבף בעת מסירת הפטיציה למשרד ראש-הממשלה. ב-25 במאי 1934 נמסרה הפטיציה ליועץ ראש-הממשלה, והלה העביר אותה לטיפול משרד הפנים. לפי הדיווח שמסר שמואל אלטבף בחוזרו לאסתאנבול ב-27 במאי 1934, ולפי תוכן מכתב קהילת אנקארה לאסתאנבול (מיום 1 ביוני 1934), טיפלו בפטיציה מנכ"ל המשטרה, משרד המשפטים ומשרד העיתונות. לנציגי היהודים הובטח בכל המשרדים הללו כי הפרשה תזכה לטיפול נאות וכי הממשלה רואה בחומרה את המערכה האנטישמית. אולם, הוסיפו, כי התהליכים המינהליים והמשפטיים הכרוכים בכך יארכו מעט, ודבר זה אינו צריך להדאיג את היהודים.

התלונה שהגישו היהודים לא זכתה לטיפול נמרץ ומזורז, אם משום שהדרג המינהלי במשרדי הממשלה לא ייחס חומרה מרובה למערכה, שעד אז ניטשה בעיתונות בלבד, ואם משום שזו דרכה של ביורוקרטיה. כאשר עברו המסיתים מאלימות מילולית לאלימות פיסית, פעלו גם השלטונות באורח שונה.

לאחר הפרעות, הגיעו אלפי פליטים יהודים חסרי-כל מתראקיה לאסתאנבול, מהם שמכרו את כל רכושם תמורת כרטיס נסיעה והיה צורך לקלוט אותם ולטפל בהם. יהודי אסתאנבול הקימו ועדה מיוחדת לסיוע. החל מיום חמישי בבוקר, ה-4 ביולי, ובמשך ימים ארוכים הוצבו משמרות מטעם יהודי אסתאנבול בתחנת הרכבת

בסירקג'י (Sirkeci) ובתחנת האוטובוסים המרכזית. הפליטים מתראקיה נתקבלו מיד ברדתם מהרכבת או מהאוטובוס והועברו לשתי השכונות היהודיות העיקריות של העיר: בָּאֶלָאט (Balat) וְחָאֶסְקוֹי (Hasköy). בניינים ציבוריים יהודיים בשכונות אלו, ובמיוחד בתי-הספר, שופצו ושימשו כמקום-לינה לפליטים. בני-נוער יהודים עמדו לרשות הפליטים, כדי לעזור להם ולעודדם. כן גויסו רופאים ומשפטנים לעזרה. בעת הבריחה מתראקיה היו לפחות ארבע לידות בין הפליטים. אנשים רבים נזקקו לטיפול רפואי, בשל מחלות או פגיעות גופניות. יהודי אסתאנכול דאגו לכל צרכי הפליטים, וכן לקליטתם של אלה מהם שהחליטו להישאר באסתאנכול או החזרתם של האחרים שחזרו לבתיהם בתראקיה. פעילות הועדה נמשכה לפחות שלושה חודשים.

הגיע לידי פנקס חשבונות של 'הועדה לסיוע לפליטי תראקיה' (Comicion de socuros a los resfujados de la Trakya). הפנקס כולל את התרומות שנתקבלו למען הפליטים ואת ההוצאות לאחזקתם, החל מ-4 ביולי עד אוקטובר 1934.³⁶ נזכיר את שמותיהם של התורמים לסיוע לפליטים, כפי שהם מופיעים בפנקס: גברת אסיאו, גברת צ'יאנו, אחים ציון, אבואב, בן חיים, פאלאג'י, אחים שלום, ישראל שלתי, עמנואל ספורטה, ויטלי פוליקר, משה ויצחק קאלדירון, שלמה לוי, אחים בורלה, ויטלי קנטי, פנסו וצדקה, אחים דיקאלו, אחים קאזיס, גברת נתן, יצחק נייגו, שלתי פראנקו, דוד קאלדרון, עמרם, שוראסקי ואלי קאראקו.

ז. סיום החקירה מטעם הממשלה

שר הפנים הישעה מתפקידם את מפקד המשטרה ואת ראש לשכת-המסחר של קירקלארלי. מאוחר יותר נעצרו השניים ועמם ראש-העיר (שכאמור, הושעה עוד קודם לכן), והועמדו לדין יחד עם אנשים אחרים שנתפסו בעת הפרעות. השר נפגש עם משלחת יהודיות מהערים שהיו מעורבות בפרשה. סאלאמון (שלמה) אפנדי מאוזון כופרו הדגיש, כי רק שני אנשים זרים היו אחראים לפרעות והרשויות עשו כל שביכולתן כדי להגן על היהודים. חברי המשלחת היהודית מאדירנה, שכללה את בכור פילוסוף, ד"ר סאבאג'ה וחיים בחמואראס — אמרו, שאין בתורכיה אנטישמיות והיהודים הם מיעוט קטן בקרב עם גדול המונה כ-18 מיליון איש. ב-12 ביולי סיים השר את החקירה וחזר לאנקארה. ממשלת תורכיה התכנסה מיד לישיבה מיוחדת בראשות נשיא-המדינה, אתאתורק, ושמעה את דיווחו של שר הפנים. לאחר הישיבה פירסמה הממשלה הודעה מסכמת, ובה נאמר:

... במלחמת-העולם הראשונה החלה האנטישמיות בתראקיה והיא התחזקה

36 הפנקס, הכולל 18 עמודים כתובים בכתב-יד בלאדינו, נמסר לארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, בירושלים, ומספרו: אינ' 5833 (18.6.1984).

בתקופת הפסקת-האש ומלחמת-העצמאות התורכית (1918-1923). עם הקמת הרפובליקה דוכאה שם האנטישמיות תוך זמן קצר, והנה עכשיו היא שוב מרימה ראש, משתמשת בסיסמאות חדשות, כשהיא מחזקת ומושפעת מהנעשה בעולם... מספר עיתונים ניהלו מערכה אנטישמית... היו טענות בדבר מתחים בין תורכים ליהודים... דובר על גורמים כלכליים, פוליטיים ולאומיים. הוזכרה השתייכותם של היהודים לתרבות וללשון זרה... על חלק מהם נאמר שהם מרגלים ומזיקים. כל הדיבורים הללו השפיעו באזור מפורז זה... המשכילים היהודים רואים את האשם בניכור התרבותי באימפריה העות'מאנית ושואפים עכשיו להתבולל בתרבות התורכית... מאמצע חודש יוני היו שמועות, שלפיהן הממשלה רוצה לגרש את היהודים מתראקיה ולרכזם באסתאנבול, לא באמצעות חקיקה אלא באמצעות לחצים. כתוצאה משמועות אלו, התחילו היהודים, מ-24 ביוני בציאנאקלקעה ומ-30 ביוני ביתר ערי תראקיה, לחסל את עסקיהם ורכושם.

בלילה שבין ה-3 ל-4 ביולי פרצו המאורעות. כשנדע הדבר באנקארה, נקטה הממשלה מיד צעדים חריפים. התוצאות של המאורעות הן: (1) כ-3,000 מתוך כ-13,000 יהודי תראקיה באו לאסתאנבול. (2) באדירנה וביתר הערים היה חרם על היהודים, והילדים היהודים לא באו לבתי-הספר. (3) אנשי חמס תקפו בלילה שבין ה-3 ל-4 ביולי, שדדו ובזזו בתים. מעשי הביזה לא התפשטו אל השוק. בסך-הכל נבזזו 65 בתים. (4) בעת המאורעות מת חייל ז'אנדארמריה אחד ונפצע יהודי אחד.

... באשר למאורעות: (1) כל פקידי רשויות המשפט והביטחון עשו את המוטל עליהם ללא היסוס. (2) החיפושים אחר האשמים נמשכים. חלק מהרכוש הגנוב נמצא והוחזר לבעליו. פרקליטות המדינה פתחה בחקירה משפטית נגד החשודים. (3) חלק מהיהודים חוזרים אל בתיהם. (4) בכל הקשור למסחר, לעניינים של שטרי-חוב, לחוזים ולהתחייבויות — יפעל משרד המשפטים לפי חוקי המסחר.

... (1) הממשלה תמנע לחצים מכל סוג שהוא לגירוש וחרם.

(2) כל אשם ייתפס וייענש.

(3) כל יהודי יכול לחזור אל ביתו.

(4) תישמר ההארמוניה הבין-עדתית. הרוכ התורכי גילה אהדה כלפי היהודים ונתן להם חסות והגנה.

(5) לא יורשה כל נסיון של הפחדה וטירור.

(6) כל הפקידים והאחראים ישתמשו בסמכויותיהם בכיוונים הנ"ל.³⁷

בהודעת הממשלה נאמרים הדברים בגלוי, במילים ברורות וללא מאמץ להסתיר, להטעות או להמעיט מחומרת המעשים. אנו למדים מההודעה, שאכן היה בתראקיה פוטנציאל אנטישמי, אולם בתקופת הרפובליקה דוכאה האנטישמיות והיא שבה וקמה לתחייה בהשפעת התפתחויות בתחום זה בעולם ובעידוד המערכה האנטישמית שניהלו הפאן־תורכיסטים, אשר נתמקדה בעיתון 'המהפכה הלאומית'. הלחצים, החרם וההפחדה נגד היהודים נעשו בשם הממשלה.

ח. סיכום

הפרעות ביהודי תראקיה בשנת 1934 נעשו ביוזמת מספר קטן של אנשים בקרב הקבוצה הפאן־תורכיסטית, שהיו בעלי נטיות נאציות. עיתוניה ליבו את האנטישמיות ופעיליהם בתראקיה קראו למאבק נגד היהודים. האידיאולוגיה הפאן־תורכיסטית אצרה בחובה מטען גזעני עצום, שמצא פורקן עקב הדוגמה הנאצית בגרמניה. גרמניה הנאצית סייעה לקבוצה הפאן־תורכיסטית בתורכיה. התיאוריה של 'סכין בגב', שהנאצים כה הרבו להשתמש בה, פעלה יפה בתורכיה. הרקע הפוליטי וההיסטורי המיוחד בתראקיה התאים להסתה אנטישמית. אבל רקע דומה למדי היה קיים גם במערב־אנאטוליה, לרבות איזמיר, ובישובים שלחופי הים השחור. מעשי הביזה והפגיעות הפיסיות ביהודים נעשו לרוב בידי אספוסף, לרבות זרים וצוענים. היו גם תורכים שרצו לחסל יהודים שהיו מתחרים מסחריים או לקנות רכוש יהודי בזול. מעשי האלימות פרצו ברזמנית ברוב ערי תראקיה, סימן שהיתה יד מארגנת ומתאמת בביצועם.

את התפקיד המרכזי בליבוי הפרעות מילא ג'ור אטילחאן, הידוע לשמצה בקרב יהודי תורכיה. המקורות והגורמים לאנטישמיות שלו היו: המיתוס בדבר היהודים המשתמשים בדם נוצרי לצרכי פולחן, אירועי חזית עזה במלחמת־העולם הראשונה, האידיאולוגיה הפאן־תורכיסטית, השפעות גרמניות, ואף רצונו לסחוט כספים מיהודים. האיש היה אנטישמי ללא סייג עד יום מותו.³⁸

הפאן־תורכיסטים הסוו את פעולותיהם בסיסמאות של לאומיות כמאליסטית, אולם האידיאולוגיה שלהם היתה מנוגדת לכמאליזם, והשלטונות ידעו להבחין בנסיון ההסוואה. ניגוד אידיאולוגי זה היה גורם חשוב בעמדה התקיפה של הממשלה נגד הפרעות.

המערכה האנטישמית בתראקיה נערכה, כאילו הממשלה וראשה עומדים מאחוריה, ולכן היתה השפעתה גדולה. התנהגות היהודים היתה כשל מיעוט חלש,

38 אטילחאן פירסם עשרות ספרים אנטישמיים והוציא עיתונים אנטישמיים שונים, ככל שניתנה לו אפשרות. ב־1945 ניסה להקים מפלגה אנטישמית, ב־1947 ניסה לארגן מתנדבים תורכים לעזרת הערבים בא"י, ועוד. הוא היה נוהג להגיש את ספריו ליהודים עשירים ולדרוש שיקנו ממנו את כל העותקים. ככל הידוע, לא נענו לו היהודים.

לא בוטח בעצמו ואין לו על מי לסמוך. הם האמינו באיזמי צורריהם כאילו הממשלה עומדת מאחוריהם, שהרי דברים דומים אכן אירעו באותם ימים במדינות שנחשבו נאורות, ואף לא ניסו להתגונן או להתלונן. יתכן שכניעותם היתרה של היהודים והבהלה שאחזה בהם הזינו את ההסלמה האנטישמית, שלא נתקלה בכל מעצור על דרכה.

ההסתה האנטישמית שנעשתה בשם ראש-הממשלה גרמה לכך, שיהודי תורכיה האמינו כי ראש-הממשלה איננו עצמו ביקש להשמידם ורק התערבות הנשיא אתאטורפ הצילם. את הכרזת הממשלה מ־4 ביולי הם מייחסים לנשיא-המדינה, אף ששמו לא הוזכר בה כלל וראש-הממשלה חתום עליה. עד היום נחשב איננו, מושעם האמיתי של יהודי תראקיה, לאנטישמי בעיני יהודים אלה.

השלטונות טיפלו בפרשה בהחלטיות וביעילות, ואין כל ספק שהם לא היו מעורבים בפרעות. אילו התכוונה הממשלה לפגוע ביהודים היא יכלה לעשות זאת ללא כל רתיעה במציאות הפוליטית העולמית של שנת 1934, היא גם לא היתה מדבירה את הפורעים בתקיפות כזו. השלטונות הזדהו עם מצוקת היהודים, נתנו להם הגנה, הבטיחו להם שוויון בזכות ולא בחסד ואף דרשו מהם חזור ודרוש להתבולל בתרבות התורכית ולחדול מן השימוש בשפה זרה (לאדינו). התביעה מהיהודים להתבולל עמדה בניגוד למה שהתרחש באירופה באותם ימים, כאשר בארצות רבות דרשו מיהודים מתבוללים להיבדל מעם הארץ ואף לעזוב את המדינה.

אמנם שלטונות תורכיה דרשו מכל המיעוטים בארצם להתבולל, ובמיוחד מהכורדים, שהיו המיעוט הגדול והחשוב ביותר. הכורדים מרדו מספר פעמים בתורכים בתקופת הרפובליקה, ובשנות השלושים המוקדמות פעלו השלטונות רבות כדי לדכאם ולעשותם תורכים. אחד האמצעים שנועדו לקדם את התבוללות הכורדים, שהיו מרוכזים בדרום-מזרח אנאטוליה, היה לפזרם באזורים אשר שיעור האוכלוסיה התורכית בהם גבוה. לשם כך נחקק 'חוק התיישבות החובה', שנתן לממשלה סמכות לחייב אזרחים לעבור ממקום למקום. לפי החוק, חולקה תורכיה לשלושה אזורים: (1) אזור שיש להרבות בו את מספר התושבים בעלי התודעה התורכית. (2) האזור המאוכלס על-ידי תורכים לרוב ויש ליישב בו לא-תורכים העתידים להתבולל בתורכים. (3) האזור שהממשלה יכולה לרוקן את תושביו, מסיבות בטחוניות, כלכליות או תרבותיות. חוק זה, שהכנתו ארכה כשנתיים, אושר ב־14 ביוני 1934, כאשר המערכה האנטישמית היתה בשיאה. סביר להניח שאישור החוק, אף שהיה מכונן אל הכורדים, עורר דאגה גם בקרב היהודים, כשם שודאי אימץ את ידי תוקפי היהודים. יתכן שחוק זה הוסיף מידה מסוימת של אוזלת-ידי בקרב השלטונות המקומיים.

שאלה נוספת היא, האם סביר שהממשלה לא ידעה לפני ה־3 ביולי על המתרחש בתראקיה, ואם ידעה, מדוע לא פעלה מוקדם יותר. זו שאלה שאין לה מענה, כל עוד סגורים בפנינו הארכיונים הממשלתיים בתורכיה.